

Галина ВОЗНЯК

*доктор економічних наук, професор, ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України", Львів, Україна, gvoznyak@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2001-0516*

Юрій ГОЛИНСЬКИЙ

*кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка, докторант ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України", Львів, Україна, yuriy.holynskyy@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2724-5027*

ІНСТРУМЕНТИ ЗМІЦНЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Вступ. Російсько-українська війна спровокувала безпрецедентні наслідки для економічного розвитку як України загалом, так і її територіальних громад зокрема. Спричинила безпрецедентну економічну, соціальну та гуманітарну кризу, яка, своєю чергою, посилила фінансову нестабільність та знизила стійкість соціально-економічних систем на різних рівнях. Тому питання вдосконалення інструментів зміцнення бюджетної стійкості громад у сучасних умовах потребують наукових досліджень.

Мета – виявити сучасні проблеми порушення бюджетної стійкості територіальних громад та обґрунтувати інструменти її зміцнення в умовах надмірної невизначеності.

Результати. Виявлено: зміни у структурі доходів місцевих бюджетів, спричинені зменшенням надходжень від ключових податків та вилученням військового ПДФО, що призвело до фінансових дисбалансів і загострення соціально-економічних проблем; зниження темпів приросту власних доходів місцевих бюджетів; посилення трансфертної залежності місцевих бюджетів від державного та скорочення капітальних видатків місцевих бюджетів. Зважаючи на обмежені можливості формування фінансових ресурсів територіальних громад в сучасних умовах, наголошено на важливості бюджетної складової формування фінансового потенціалу громад в умовах нестабільності. Запропоновано напрями зміцнення бюджетної стійкості територіальних громад в частині: зміни механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів; вдосконалення механізму адміністрування місцевих податків і зборів та посилення контролю за їх надходженнями; покращення ефективності використання активів, якими розпоряджаються громади; розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування за принципом субсидіарності.

Ключові слова: територіальна громада, стійкість, бюджет, нестабільність, війна, вирівнювання, місцеві податки, органи місцевого самоврядування.

Табл.: 1, рис.: 4, бібл.: 10.

Halyna VOZNYAK

Dr. Sc. (Economics), Prof., Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine, gvoznyak@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2001-0516

Yuriy HOLYNSKYI

Ph. D. (Economics), Assoc. Prof., Lviv National University named after Ivan Franko, doctoral student, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine, zherebilo@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2724-5027

TOOLS FOR STRENGTHENING THE BUDGETARY SUSTAINABILITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE FACE OF INSTABILITY: PRACTICAL ASPECTS

Introduction. *The Russian-Ukrainian war has provoked unprecedented consequences for the economic development of both Ukraine and its territorial communities. The war in Ukraine has triggered an unprecedented economic, social and humanitarian crisis, which in turn has increased financial instability and reduced the resilience of socio-economic systems at various levels.*

The purpose of the article is to identify the current problems of violation of the budgetary sustainability of territorial communities and to substantiate the tools for its strengthening in the face of excessive uncertainty.

Results. *The article discusses the problems of ensuring the budgetary sustainability of territorial communities of Ukraine in the context of a war economy and excessive uncertainty. The author identifies the following: changes in the structure of local budget revenues caused by a decrease in revenues from key taxes and the withdrawal of military personal income tax, which led to financial imbalances and aggravation of socio-economic problems; a decrease in the growth rate of local budget revenues; increased transfer dependence of local budgets on the State budget and a reduction in capital expenditures of local budgets. Given the limited possibilities of forming financial resources of territorial communities in modern conditions, the article emphasizes the importance of the budgetary component of forming the financial potential of communities in conditions of instability. The author proposes the following ways to strengthen the budgetary sustainability of territorial communities: changing the mechanism of horizontal equalization of the tax capacity of local budgets; improving the mechanism of administration of local taxes and fees and strengthening control over their revenues; improving the efficiency of use of assets managed by communities; delimitation of powers between executive authorities and local self-government bodies on the principle of subsidiarity. The author emphasizes the need to return to the principles of fiscal balance and to restore the revenue autonomy of local self-government, as without this, communities will not be able to restore and rebuild their territories.*

Keywords: *territorial community, stability, budget, instability, war, equalization, local taxes, local governments.*

JEL Classification: G21, H3, H6, H11.

Постановка проблеми. Широкомасштабна російсько-українська війна спричинила значні втрати людського капіталу та масштабний перерозподіл трудових ресурсів всередині країни, посилення загрози продовольчій безпеці, зупинку діяльності підприємств та підприємств-гігантів в зоні бойових дій, руйнування критичної інфраструктури та житлового фонду, втрату доходів та засобів до існування домогосподарств, небачену економічну, соціальну та гуманітарну кризу, що, своєю чергою, посилило фінансову нестабільність та знизило стійкість соціально-економічних систем різних рівнів. За таких умов є сенс вести мову про бюджетну стійкість територіальних громад як основу забезпечення місцевого економічного розвитку. На це є кілька причин:

- а) бюджетна стійкість територіальної громади – це складова стійкості громади та запорука збереження їх фінансового добробуту;
- б) бюджетна стійкість – це здатність ОМС реагувати на зовнішні та внутрішні шоки, зберігати спроможність акумулювати належний обсяг доходів, достатній для покриття видатків бюджету впродовж бюджетного року;
- в) негативні тенденції в системі місцевих фінансів, обумовлені війною росії проти України, продукують фінансові дисбаланси, які негативно відображаються на економічному становищі територіальних громад та породжують мультиплікації негативних ефектів;
- г) вилучення наприкінці 2023 року військового ПДФО з місцевих бюджетів негативно відобразилося на структурі доходів, посилило фінансові негаразди та змусило ОМС вдатися до пошуку нових джерел фінансування;
- г) посилилася нерівномірність формування доходів місцевих бюджетів в регіональному вимірі, що, своєю чергою,

обумовлює необхідність удосконалення механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності.

З огляду на зазначене, а також зважаючи на обмежені можливості формування фінансових ресурсів територіальних громад в сучасних умовах, бюджетна складова їх фінансового потенціалу має характер домінуючої, а тому напрацювання інструментів зміцнення бюджетної стійкості є важливим та своєчасним напрямом наукових пошуків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика стійкості територіальних громад висвітлена у багатьох наукових доробках представників економічної і фінансової науки. Так, ґрунтовне дослідження впливу бюджетної детермінанти на забезпечення стійкості територіальних громад в умовах війни в Україні, обґрунтування механізмів відновлення їх економічного зростання здійснено у праці [1]. Теоретичне обґрунтування стійкості територіальних громад в кризових умовах розкрито у спільному дослідженні науковців Інституту стратегічних досліджень під керівництвом В. Потапенка [2]. Детермінанти збереження стійкості територіальних громад в умовах повномасштабної війни визначено в аналітичному звіті ОЕСР [3], а огляд втрат і збитків, яких зазнали громади в умовах війни, – у спільному дослідженні Світового Банку, ООН, ЄС та Кабінету Міністрів України [4].

Попри вагомому напрацюванню та широкій науковій дискусії, нові виклики актуалізують проблему забезпечення стійкості територіальних громад.

Метою статті є виявлення сучасних проблем порушення бюджетної стійкості територіальних громад та обґрунтування інструментів її зміцнення в умовах надмірної невизначеності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під стійкістю соціально-економічної системи варто розуміти здатність

поглинати шоки, адаптуватися до змін, трансформуватися в умовах зовнішніх впливів за рахунок передовсім внутрішніх механізмів для збереження власної ідентичності – функцій, структури та зв'язків. Адаптивні механізми, завдяки яким соціально-економічна системи зберігає/відновлює стійкість, є переважно внутрішніми: “вродженими”, що є результатом еволюції системи (потенціал економіки, розвинений ринок праці, резервні інвестиційні об'єкти тощо), та “набутими”, які передбачають додаткові зусилля для згладжування зовнішніх впливів (грошово-кредитна політика, регуляторна політика, локалізація ланцюгів доданої вартості як реакція на зміни тощо). Відповідно стійка соціально-економічна система – це система, що має потенціал для збереження сталості, гнучкості або впровадження змін у контексті свого відновлення [5].

За час повномасштабної війни в Україні відбулися зміни у структурі доходів місцевих бюджетів та скорочення надходжень від окремих традиційних бюджетоформуючих податків. Приміром, якщо аналізу-

вати структуру доходів загального фонду місцевих бюджетів (без трансфертів) за 2021 і 2024 рр., то, попри сумарний приріст доходів (451,1 млрд грн у 2024 р. проти 352,0 млрд грн у 2021 р.), помітними є зміни в надходженнях бюджетоформуючих податків воєнного періоду (рис. 1), а саме:

1. Відбулося падіння надходжень від ПДФО (з 60% у 2021 р. до 57% у 2024 р.), що є прямим наслідком вилучення частини надходжень ПДФО з військовослужбовців із місцевих до державного бюджету (наприкінці 2023 р.), як наслідок – зменшення ресурсної бази місцевих бюджетів.
2. Інші податкові джерела доходів місцевих бюджетів демонструють стримано позитивну динаміку. Так, практично на рівні 2021 р. вдалося забезпечити надходження від податку на майно та податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки, що може свідчити про незначне позитивне відновлення в економіці територіальних громад. На 4063,2 млн грн в абсолютному вимірі зросли у 2024 р. надходження від плати за землю, порівняно з 2021 р. За-

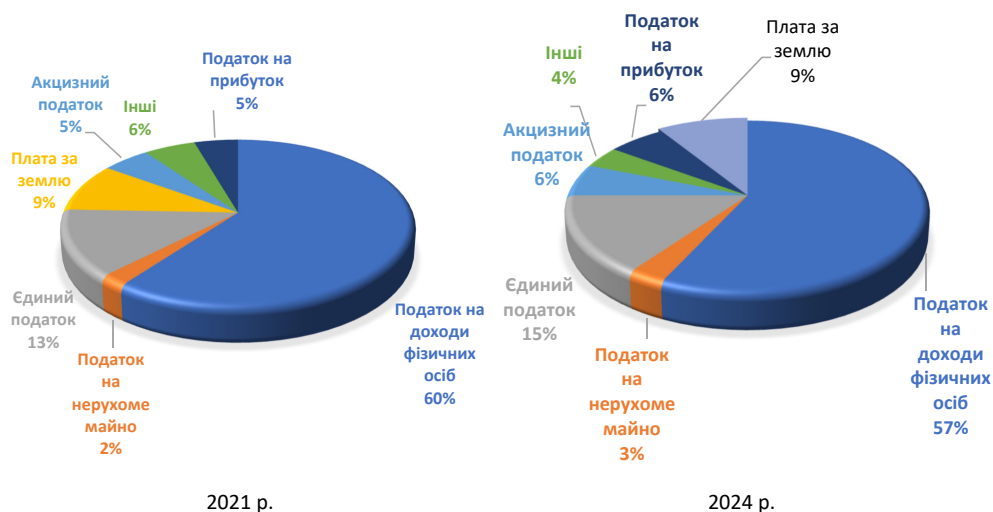

Рис.1. Структура доходів загального фонду місцевих бюджетів (без трансфертів),% *

* Побудовано на основі: <https://openbudget.gov.ua/>.

- значимо, впродовж 2022–2023 рр. фіксували суттєве скорочення надходжень від плати за землю через бюджетно-податкові новації щодо змін у сплаті податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та платі за землю, якими тимчасово було призупинено такі платежі на територіях активних бойових дій чи тимчасово окупованих [6–8]. За 2022 р. місцеві бюджети недоотримали від таких урядових рішень близько 6 млрд грн [9].
- Незначне зростання надходжень у 2024 р. від такого вагомого джерела наповнення місцевих бюджетів, як єдиний податок (+3 в. п.) вдалося забезпечити через запровадження урядом на початку 2022 р. бюджетних змін щодо справляння цього податку. Окрім того, такий вимушений крок (тривав з квітня 2022 р. по серпень 2023 р.) дав змогу збільшити надходження вже у 2023 р. на 20%, порівняно із 2021 р. Йдеться про те, що фізичним особам-підприємцям, котрі є платниками єдиного податку I та II груп, було надано право не сплачувати єдиний податок, розширено перелік суб'єктів господарювання, яких можна відносити до платників єдиного податку III групи та надано право переходу для платників єдиного податку III групи на нижчу відсоткову ставку – з п'яти до двох відсотків. Оскільки на спрощену систему оподаткування перейшов великий бізнес (з'явилася можливість, замість 18% ПНП, сплачувати 2% єдиного податку), то логічно, що місцеві бюджети отримали збільшені обсяги надходжень від цього джерела доходу. Це є добрим сигналом про незначне відновлення підприємницької активності.
 - Вплив війни на економічний розвиток регіонів України, а відтак і на формування їх фінансового потенціалу є неоднорідним, територіально диференційованим. Різні регіони демонстрували диференційований рівень стійкості. При цьому нема підстав говорити про вищий рівень стійкості більш економічно потужних регіонів (особливо в умовах війни). Період широкомасштабного вторгнення засвідчив появу деструктивних змін та негативних тенденцій формування фінансового потенціалу регіонів. Окрім того, відбулося об'єктивне зниження темпів приросту власних доходів місцевих бюджетів в регіонах, в яких ведуться інтенсивні бойові дії (за 2024 р. майже половина областей продемонстрували падіння доходів загального фонду (без трансфертів). Звісно, що найгірша ситуація у фронтових та прифронтових областях (Луганська -60,1%, Донецька -44%, Херсонська -19,4%, Запорізька -8,7%), що є наслідком втрати територій, переміщення населення, руйнування інфраструктури тощо (табл.1).
- Лідерами за темпами приросту доходів у 2024 р. були м. Київ та Київська область, що є результатом зосередження бізнесу та високого рівня платоспроможного населення, а також суттєвих надходжень від податку на прибуток банків (через зміну у 2024 р. підходу до оподаткування прибутку банків, за якого базова ставка податку на прибуток підприємств для цілей оподаткування прибутку банків становить 50%) [10].
- Незначну, та все ж позитивну динаміку у 2024 р. (від 0,8% до 3,1%) продемонстрували Чернівецька, Львівська, Тернопільська області. Ці тилові регіони, в яких помітна активізація малого і середнього бізнесу (зокрема і релокованого), мають відносно стабільні сільськогосподарські та промислові сектори економіки. Особливою здатністю зберігати бюджетну стійкість в умовах високих безпекових викликів (через надмірну близькість до лінії зіткнень) вирізнялися такі області, як: Полтавська (+1,4%), Кіровоградська (+4,1%), Дніпропетровська

Таблиця 1

**Динаміка доходів загального фонду місцевих бюджетів (без трансфертів)
у 2021–2024 рр., % ***

Області	2022/2021	2023/2022	2024/2023
	Доходи загального фонду (без трансфертів)	Доходи загального фонду (без трансфертів)	Доходи загального фонду (без трансфертів)
Львівська	43	10,9	1,5
Житомирська	42	14,8	-19,2
Закарпатська	42	22,2	-4,1
Волинська	38	13,2	2,7
Хмельницька	34	8,9	-1,5
Чернівецька	34	16	0,8
Івано-Франківська	32	11,6	-0,2
Миколаївська	31	5,6	-13,1
Вінницька	29	10,9	-0,7
Рівненська	28	16,2	-2,8
Тернопільська	26	15,3	3,1
Черкаська	26	17	-4,2
Кіровоградська	19	14,8	4,1
Чернігівська	19	13,8	-6,5
Полтавська	18	7,1	1,4
Сумська	18	7,1	-3
Одеська	16	12,5	-0,5
Дніпропетровська	15,6	10,9	1,2
Київська	9	27	6,4
м.Київ	4	17	28,3
Харківська	-10	11,4	-1,6
Донецька	-14	-16,2	-44
Запорізька	-16	-5,3	-8,7
Луганська	-26	-59,7	-60,1
Херсонська	-42	-28	-19,4

* Складено на основі: <https://openbudget.gov.ua/>.

(+1,2%). Економічно потужна Одеська область у 2024 р. не змогла забезпечити виконання надходжень на рівні 2023 р., що є об'єктивно прогнозованим наслідком втрати транзитної спроможності через блокаду морських портів і руйнування портової інфраструктури російським агресором.

Щодо деокупованих територій, йдеться про Житомирську, Миколаївську, Чернігівську області, то помітне падіння доходів у 2024 р. проти 2023 р., що свідчить про надскладні процеси відновлення та “запуску” економіки, попри відносну безпекову стабільність.

Зазначені тенденції вказують на: а) надмірну акумуляцію доходів у великих урбанізованих центрах (через концентрацію ПДФО та податку на прибуток підприємств, які зареєстровані на тих територіях), б) значні втрати доходів в областях, де ведуться бойові дії, значні руйнування, слабка інституційна спроможність тощо; в) обмеженість фінансових ресурсів на місцевому рівні та надмірну залежність від ПДФО. Нерівномірність надходжень у регіональному вимірі вкотре доводить нагальну потребу вдосконалення механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій, адже прифронтові, деокуповані та території, де ведуться бойові дії, потребують значної фінансової підтримки для виконання власних і делегованих повноважень (зокрема на відновлення та відбудову). Окрім того, більшість територіальних громад уже відчувли втрату фінансових ресурсів (через вилучення “військового ПДФО”, частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету помітно знизилася – з 22,8% у 2021 р. до 15,7% у 2024 р.), а тому на часі – запровадження дієвих компенсаторних механізмів.

Попри зростання у 2024 р. загально-го обсягу доходів місцевих бюджетів (на 4,2%, порівняно із 2023 р.), що в абсолютному вимірі становило 679,5 млрд грн проти 652,6 млрд грн, помітною в структурі доходів є значна частка трансфертів з державного бюджету. Зростання у 2024 р., порівняно із 2023 р., субвенцій та дотацій у структурі доходів місцевих бюджетів практично у всіх регіонах України (за винятком семи областей: Вінницької, Полтавської, Тернопільської, Житомирської, Волинської, Черкаської, Кіровоградської та м. Києва) є свідченням низького рівня фінансової автономії та спроможності значної кількості територіальних громад України, позаяк трансферти призначені для фінансування делегованих повноважень, а не власних (рис. 2). Варто зазначити, що най-

більше зростання трансфертної залежності відбулося у деокупованих та прифронтових областях: Донецька (+36,49%), Харківська (+26,09%), Дніпропетровська (+13,33%), Запорізька (+10,43%), Миколаївська (+50,36%), Чернігівська (+16,55%).

Катастрофічне недотримання надходжень до місцевих бюджетів від плати за землю у 2022 р. було зафіксовано у більшості регіонів України (рис. 3): лише 9 областей (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Кіровоградська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Черкаська і Чернівецька) продемонстрували позитивну динаміку надходжень від цього джерела.

У 2023 р., попри покращення показників з плати на землю (+16,8% до 2022 р.), регіони України не змогли вийти на довоєнний рівень, а якщо ще врахувати інфляцію, то і надалі несуть втрати від цього джерела надходження. Можемо констатувати, що, з одного боку, лібералізація оподаткування в час війни є необхідним антикризовим рішенням, яке дало змогу (де було можливо) бізнесу пережити шок, з іншого – необхідно усвідомлювати, що такі антикризові заходи “працюють” протягом короткого періоду часу, а тому після стабілізації ситуації користь від них мінімальна або і взагалі шкідлива, а тому потрібно буде повертатися до посткризової податково-бюджетної політики.

Якщо аналізувати в регіональному розрізі за 2021–2023 рр., то найбільше скорочення капітальних видатків відбулося у 2022 р. у всіх регіонах України (рис. 4), що, безумовно, пов’язано із законодавчими обмеженнями, запровадженими на початку широкомасштабного вторгнення, та фінансуванням насамперед життєво необхідних потреб громад. До слова, в Києві, Вінницькій, Дніпропетровській областях – більш як удвічі, що в абсолютному вимірі становило відповідно -11 млрд грн, -2 млрд грн та -8,8 млрд грн.

ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ

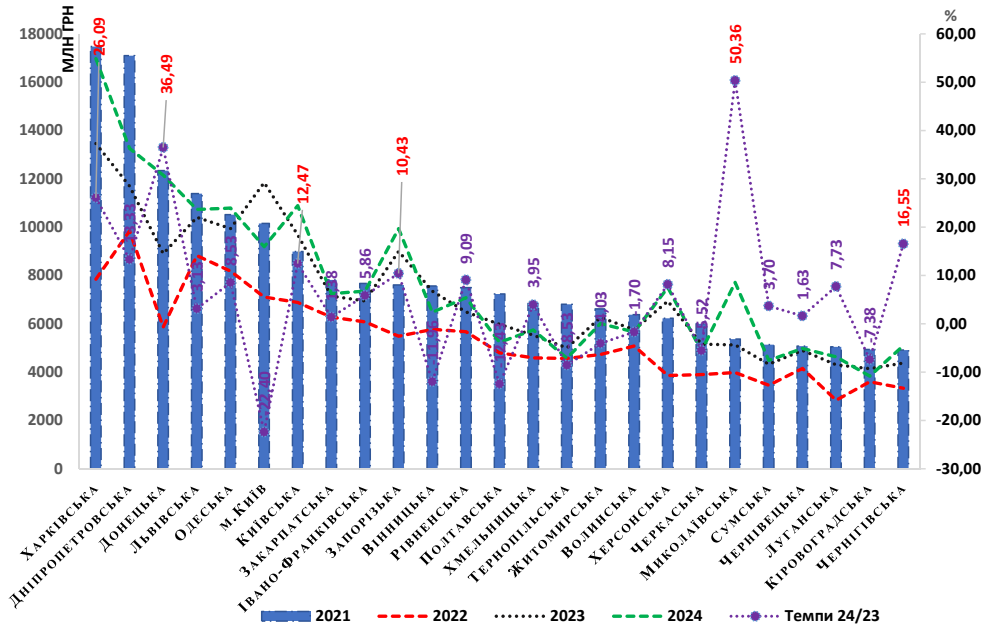

Рис. 2. Динаміка міжбюджетних трансфертів у 2021–2024 рр.*

*Побудовано на основі: <https://openbudget.gov.ua/>.

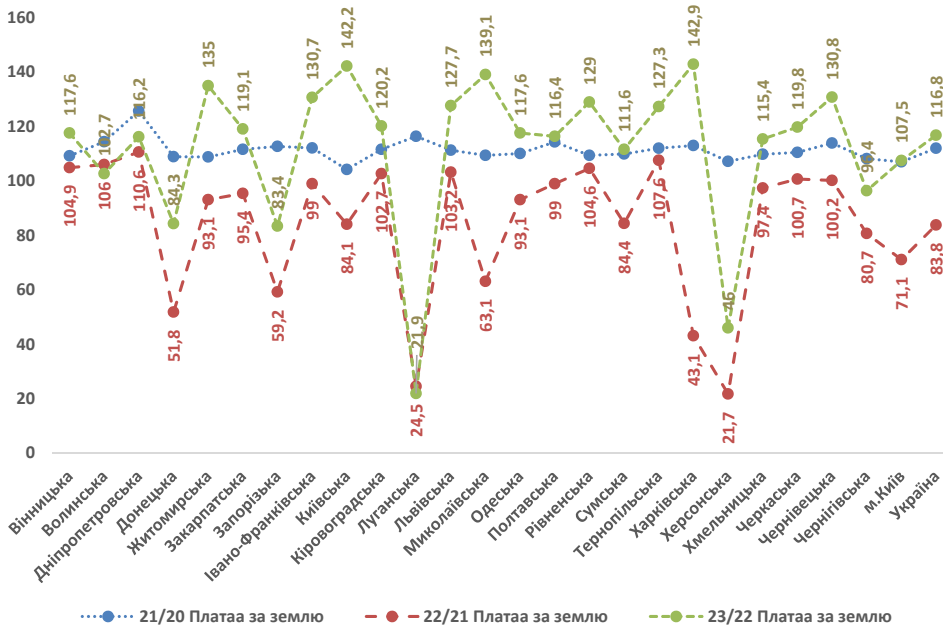

Рис. 3. Темпи зростання надходжень від плати за землю у 2021–2023 рр.,%*

*Побудовано на основі: <https://openbudget.gov.ua/>.

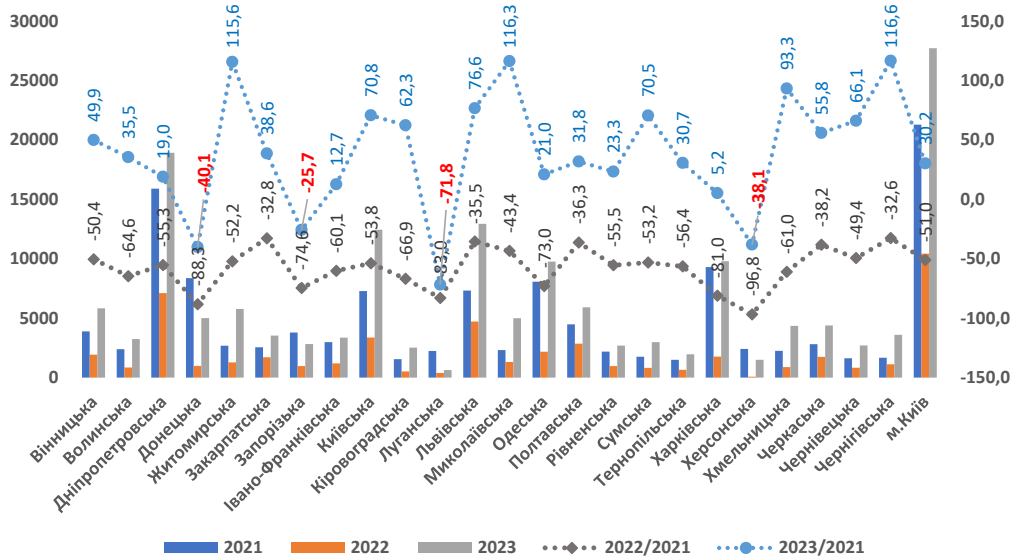

Рис. 4. Динаміка капітальних видатків місцевих бюджетів у 2021–2023 рр. в розрізі регіонів, млн грн*

*Побудовано на основі: <https://openbudget.gov.ua/>.

Регіони, в яких ведуться (чи велися) бойові дії, у 2022 р. зазнали найбільших відносних скорочень капітальних видатків: Херсонська – у 31 рази, Донецька область – 9 разів, Луганська – майже у 6 разів, Харківська – 5 разів, Запорізька – 4 рази, Кіровоградська – 3 рази, Сумська – 2 рази. Тиллові регіони (Львівська, Закарпатська, Чернігівська, Черкаська) зазнали теж скорочення капітальних видатків, однак вони були не настільки масштабними. У 2023 р. відбулося помітне зростання капітальних видатків у всіх регіонах, окрім тих, де ведуться бойові дії, зокрема у Чернігівській (+116,6%), Миколаївській (+116,3%) та Житомирській (+115,3%) областях. Найбільший абсолютний приріст показали м. Київ (+6,4 млрд грн), Львівська (+5,6 млрд грн) та Київська (5,2 млрд грн) області. Зауважимо, що ситуація є позитивною на фоні негативних тенденцій 2022 р.

Висновки. В умовах війни, яку нав'язала нам росія, загострилася низка ви-

кликів, ризиків і проблем, які торкнулися всіх територіальних громад України і які потрібно враховувати на майбутнє. Уже сьогодні є розуміння того, що соціально-економічне становище багатьох територій суттєво змінилося. Помітно, що негативні тенденції в системі публічних фінансів, обумовлені важкопрогнозованими тригерами, які, своєю чергою, продукують фінансові дисбаланси, негативно відображаються на економічній діяльності, а відтак, породжують мультиплікації негативних ефектів. Об'єктивно, що війна в Україні посилила нерівномірність формування податкової спроможності адміністративно-територіальних одиниць. Це стосується насамперед погіршення фінансового становища регіонів, які традиційно концентрували значні виробничі потужності (Донецька, Запорізька, Харківська, Дніпропетровська області), а сьогодні перебувають в епіцентрі бойових дій. Західні регіони, попри релокацію бізнесу та переміщення працездатного населення, не вирізняються (за

винятком Львівської області) суттєвим покращенням фінансового становища.

Покращенню дієвості бюджетної політики, зміцненню бюджетної стійкості громад в умовах надмірної невизначеності сприятиме підвищення прозорості й ефективності використання як міжнародної фінансової допомоги, так і публічних коштів; зміна механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів; вдосконалення механізму адміністрування місцевих податків і зборів та посилення контролю за їх надходженнями. Неминучим є повернення до принципів фіскальної збалансованості та до відновлення дохідної автономії місцевого самоврядування, адже без цього громади не зможуть відновлювати та відбудовувати території, стимулювати економіку, посилювати згуртованість, гарантувати якісні публічні послуги. На часі запровадження моделі багаторівневого врядування.

Орієнтирами зміцнення бюджетної стійкості територіальних громад в умовах надмірної невизначеності можуть бути:

- зміна механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів. Нова реальність диктує необхідність перегляду чинної системи міжбюджетного вирівнювання, а отже, і зміцнення бюджетної стійкості територіальних громад. Аргументами на користь таких тверджень є те, що складовою розрахунків і базової, і освітньої дотації є чисельність населення громади та надходження від ПДФО, які на сьогодні не відповідають реальному стану (через переміщення людей, бізнесу, втрату виробничих потужностей тощо). Зважаючи на це, з великою ймовірністю варто очікувати на зміну структури дохідних джерел наповнення місцевих бюджетів, а тому врахування у розрахунку горизонтального вирівнювання фінансової спроможності лише ПДФО втрачає сенс. Як варіант, доречно до формули розрахунку включити інші податкові надходження (окрім ПДФО чи ПНП), врахувати показники бюджету м. Києва та опиратися на реальну чисельність населення громад. Зарахування ПДФО за місцем проживання платника – це не лише добра світова практика, а й посилення фіскальної справедливості та необхідна умова покращення довіри до системи забезпечення збалансованого розвитку територій. На часі нова модель міжбюджетних відносин (особливо з огляду на повоєнну відбудову України);
- вдосконалення механізму адміністрування місцевих податків та зборів, посилення контролю за їх надходженнями. Зважаючи на те, що вагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів є місцеві податки та збори, з метою забезпечення їх стійкості доречно передати окремі функції адміністрування майнових податків на місцевий рівень (йдеться про впорядкування цифрових реєстрів майна та обліку платників податків; формування достовірної інформації щодо об'єктів оподаткування (інвентаризація), перегляд бази оподаткування на ринкових засадах, посилення співпраці податкових органів та ОМС);
- підвищення ефективності використання активів, якими розпоряджаються громади, та раціональне витрачання бюджетних коштів (покращення управління ресурсним потенціалом громади). Доречними будуть оптимізація бюджетних ресурсів (зменшення неефективних витрат; гнучке бюджетування (перегляд місцевих бюджетів відповідно до потреб та викликів часу; швидка зміна пріоритетів тощо); посилення контролю громадськості за публічними витратами, зокрема через розширення онлайн-платформ та цифрових сервісів для оптимізації витрат;

- розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування за принципом субсидіарності. Йдеться про те, що війна посилила виклики в частині розподілу повноважень, а це є деструктивним чинником функціонування багаторівневого врядування. Задля вирішення цієї проблеми доречно під час напрацювання типології повноважень органів публічної влади чітко визначити: критерії розмежування повноважень між органами публічної влади різних рівнів, між представницькими та виконавчими органами місцевого самоврядування, межі повноважень, вартість реалізації різних видів повноважень органами місцевого самоврядування, а також умови, за яких вони можуть бути передані місцевому самоврядуванню. Водночас змінами до Бюджетного кодексу доречно передбачити обсяг видатків на фінансування закріплених повноважень та частки від загальнодержавних податків і зборів, трансферти на фінансування переданих та доручених повноважень. Бюджетні програми передбачати в місцевих бюджетах окремо за різними видами повноважень;
- з метою посилення ролі бюджетної політики в забезпеченні місцевого економічного розвитку доречним буде планування прогнозів місцевих бюджетів та їх узгодження зі стратегічними документами розвитку громад.

Список використаних джерел

1. Возняк Г. В., Патицька Х. О. Бюджетні детермінанти забезпечення стійкості територіальних громад: воєнна адаптація та орієнтири повоєнного відновлення. *Фінанси України*. 2023. № 8. С. 81–96. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2023_8_6.
2. В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : *аналіт. доп. / за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad-stiykist-gromad-1_gotove_0.pdf.*
3. *Turning to regions and local governments to rebuild Ukraine. OECD. Policy responses: Ukraine Tackling the Policy Challenges. 02.12.2022. URL : <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9510f490-en.pdf?expires=1688375980&id=id&accname=guest&checksum=86F6116EC6C3319F26608B30BFEF56B5> (дата звернення: 03.05.2025).*
4. UKRAINE. *Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 – February 2023. March 2023, the World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. URL : https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-03/P1801740d1177f03c0ab180057556615e_497.pdf.*
5. Сороковий Д. О. Фінансова стійкість територіальних громад: теоретичний дискурс. *Світ фінансів*. 2024. № 3. С. 91–107. URL : <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1721/1732>.
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану : Закон України від 30.06.2023 № 3219-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-IX#Text>.
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно : Закон України від 11.04.2023 № 3050-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text>.
9. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. Децентралізація. URL : <https://decentralization.ua/news/16105/>.

10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану : Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-IX#Text>.

References

1. Voznyak, H. V., Patytska, Kh. O. (2023). *Biudzhetni determinanty zabezpechennia stiikosti terytorialnykh hromad: voienna adaptatsiia ta oriientyry povoiennoho vidnovlennia* [Budgetary determinants of ensuring the sustainability of territorial communities: war adaptation and guidelines for post-war recovery]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 8, 81–96. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2023_8_6.

2. Potapenko, V. H., Baranyk, V. O., Bahur, N. V. (2023). *Mistseve samovriaduvannia yak chynnyk stiikosti tylu: analitychna dopovid* [Local self-government as a factor in the stability of the rear: analytical report]. (Ed. V. H. Potapenko). Kyiv: NISD. Available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad-stiykist-gromad-1_gotove_0.pdf.

3. *Turning to regions and local governments to rebuild Ukraine*. OECD. *Policy responses: Ukraine Tackling the Policy Challenges*. 02.12.2022. Available at: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9510f490-en.pdf?expires=1688375980&id=id&accname=guest&checksum=86F6116EC6C3319F26608B30BFEF56B5>.

4. UKRAINE. *Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 – February 2023*. March 2023, the World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. Available at: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-03/P1801740d1177f03c0ab180057556615e497.pdf>.

5. Sorokovyi, D. O. (2024). *Finansova stiikist terytorialnykh hromad: teoretychnyi dyskurs* [Financial sustainability of territorial communities: theoretical discourse]. *Svit finansiv – World of finance*, 3, 91–107. Available at: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1721/1732>.

6. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv

Ukrainy shchodo dii norm na period dii voiennoho stanu. *Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 № 2120-IX* [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the application of norms for the period of martial law. Law of Ukraine]. (2022, March, 15). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.

7. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo osoblyvosti opodatkuvannia u period dii voiennoho stanu. *Zakon Ukrainy vid 30.06.2023 № 3219-IX* [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding the features of taxation during the period of martial law. Law of Ukraine]. (2023, June, 30). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-IX#Text>.

8. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zvilnennia vid splaty ekolohichnoho podatku, platy za zemliu ta podatku na nerukhome maino, vidminne vid zemelnoi dilianky, za znyshchene chy poshkodzhenе nerukhome maino. *Zakon Ukrainy vid 11.04.2023 № 3050-IX* [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding exemption from payment of environmental tax, land tax and tax on real estate other than land for destroyed or damaged real estate. Law of Ukraine]. (2023, April, 11). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text>.

9. Analiz vykonannia mistsevnykh biudzhety za 2022 rik Detsentralizatsiia [Analysis of the implementation of local budgets for 2022. Decentralization]. Available at: <https://decentralization.ua/news/16105/>.

10. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo zabezpechennia zbalansovanosti biudzhethnykh nadkhodzen u period dii voiennoho stanu. *Zakon Ukrainy* [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine to ensure balanced budget revenues during the period of martial law. Law of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-IX#Text>.